

ПРЕЗУМПЦІЯ ІСТИННОСТІ ВИРОКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

PRESUMPTION TRUTH OF SENTENCES IN CRIMINAL PROCEEDINGS UKRAINE

Супрун Т.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Національного університету державної податкової служби України

У статті розглядається поняття презумпції істинності вироку, її роль та значення під час винесення судового рішення. Вказується на труднощі використання такої презумпції. Аналізуються думки вчених-процесуалістів із приводу закріплення презумпції істинності вироку в нормах Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: презумпція істинності вироку, судове рішення, кримінальне провадження, змагальність сторін.

В статье рассматривается понятие презумпции истинности приговора, ее роль и значение при вынесении судебного решения. Указывается на сложности использования такой презумпции. Анализируются мнения ученых-процессуалистов по поводу закрепления презумпции истинности приговора в нормах Уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: презумпция истинности приговора, судебное решение, уголовное производство, состязательность сторон.

The article discusses the concept of the presumption of the truth the verdict, its role and importance in the judgment. Notes on the complexity of such a presumption. Analyzed scientists views on fixing the presumption of the truth the verdict in the rules of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: the presumption of the truth the verdict, judgment, criminal proceedings, adversarial.

Питання істини є центральним для криміналістичного напрямку сучасної теорії доказового права, оскільки саме вона забезпечує спеціальні знання з питань, що і як може встановити суд, як донести це учасникам процесу, здатність наповнити процесуальні правила ідейним змістом.

Довгі роки питання істинності вважалися очевидними і «недоторканими» у вітчизняній процесуальній науці.

За своєю логічною природою презумпція істинності вироку є яскравим прикладом припущень, що відображають «звичайний порядок» предметів та явищ. Увесь процес розгляду кримінального провадження проводиться у суворій відповідності до норм закону, принципів верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, а також у відповідності до інших принципів кримінального процесу, рішення у справі вважаються істинними і справедливими. Передбачається, що процесуальних гарантій прав учасників кримінального судочинства достатньо для встановлення того, що відбувалося насправді під час учинення суспільно-небезпечного діяння. Винесенню вироку передувала сумлінна, копітка діяльність органів досудового розслідування, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду для встановлення істини. Ця діяльність суворо регламентована законом, а порушення процесуальної форми в перебігу провадження у справі тягне за собою визнання здобутих доказів недійсними та такими, що не мають юридичної сили.

Вивчення практики підтверджує, що винесені вироки переважно є істинними і справедливими. Однак

неправильно було б говорити про абсолютну істину вироку, його незаперечність у всіх випадках. Є приклади, що свідчать про помилковість деяких судових рішень, їх незаконність або необґрунтованість. Досить часті випадки, коли судові рішення (вирок) взагалі не містить мотивів або не охоплює дослідження всіх доказів. Відомі й випадки, коли мотиви не відповідають кінцевим висновками, і між мотивувальною та резолютивною частинами спостерігається невідповідність. Саме наявність подібних судових рішень дозволяє говорити лише про припущення їх істинності.

Розглядаючи презумпцію істинності вироку, Н.В. Жогін відзначає, що вона ґрунтується на припущенні, а процесуальних гарантій стадій процесу достатньо для встановлення істини у кримінальній справі та визнання особи винною або невинною у вчиненні злочину [1, с. 359; 2, с. 454]. Із такою позицією не можна погодитися, оскільки юридична сутність презумпції істинності вироку полягає у визнанні вироку істинним, доки протилежне не буде доведено у передбаченому законом порядку, а не у припущенні про істинність вироку. Кримінальний процесуальний закон встановлює вимоги до вироку суду, виходячи з яких недоречно стверджувати, що істинність вироку є лише припущенням, заснованим на вірогідності. Істинність вироку ґрунтується на дотриманні як норм матеріального закону щодо кваліфікації діяння, так і норм процесуального закону щодо процесу доказування у кримінальних справах, а це свідчить про те, що висновок про істинність вироку спирається на доведеність, а не на вірогідність [3, с. 134].

Потрібно звернути увагу на думку М.С. Строговича, який писав: «Мета кримінального процесу –

це, перш за все, встановлення фактичних обставин справи в повній і точній відповідності з дійсністю, тобто встановлення у справі істини» [4, с. 8].

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), на відміну від презумпції невинуватості, презумпція істинності вироку не закріплена, але з'ясовується з нього. Зокрема, норми кримінального процесуального закону передбачають, що рішення суду повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим (ч. 1 ст. 370 КПК України) та підтвердженим доказами, які мають бути досліджені під час судового розгляду та оцінені судом (ч. 3 ст. 370 КПК України). Законність вироку відображає відповідність наведених у ньому висновків нормам матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження; обґрунтованість виражає відповідність висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи, встановленим під час судового розгляду кримінального провадження; вмотивованість вироку полягає в належності та достатності мотивів і підстав для його винесення. Вимога обґрунтованості вироку суду зумовлює необхідність відображення в ньому досліджених доказів і встановлених на їх основі фактів об'єктивної дійсності, на підставі яких суд дійшов до висновку про наявність або відсутність обставин, які охоплюються предметом доказування у кримінальній справі (ст. 91 КПК України). У зв'язку з тим, що всі відображені у вироку висновки суду повинні відповідати об'єктивній дійсності, М.І. Бажанов вказує, що «поняття істинності вироку та його обґрунтованості є тотожними» [5, с. 13].

Істинність вироку суду, як зазначають Т.Т. Алієв, В.О. Белоносов та Н.О. Громов, «передбачає не лише достовірність встановлених фактів, але й правильність кримінально-правової кваліфікації вчиненого, відповідність покарання, правильність вирішення всіх інших кримінально-правових і кримінально-процесуальних питань» [6, с. 18]. У такому розумінні істинність вироку суду являє собою відповідність об'єктивній дійсності наведених у ньому тверджень і висновків суду про встановлені під час судового розгляду кримінальної справи фактичні та юридично значимі обставини кримінальної справи.

Для встановлення презумпції істинності вироку на суд покладається такий важливий обов'язок як встановлення істини у кримінальній справі. При цьому в юридичній літературі відсутнє однозначне розуміння характеру істини, що встановлюється у кримінальній справі та відображається у вироку суду. Так, Т.Т. Алієв, В.К. Бабаєв, В.О. Белоносов, М.М. Громов, І.Л. Петрухін та О.М. Сичова зазначають, що вирок суду встановлює об'єктивну істину у кримінальній справі [6, с. 21; 7, с. 118; 8, с. 63; 9, с. 21]. С.В. Курильов вважає, що презумпція істинності вироку суперечить принципу об'єктивної істини [10, с. 77]. Таку позицію підтримує В.І. Камінська, яка вважає, що «вирок суду у кримінальній справі, що вступив у законну силу, вважається безспірно істинним у тій його частині, яка констатує наявність або відсутність факту злочину, винуватості або невинуватості в ньому обвинуваченого» [11, с. 38].

Як наголошує О.О. Кримов, презумпція істинності вироку, як і будь-яка інша презумпція, є спростовною [12, с. 112]. Спростовність презумпції істинності вироку суду, на думку І.А. Лібуса, передбачає, що «спростовується не саме правове правило, виражене у презумпції, а доказывается, що даний конкретний випадок не охоплюється цим правилом» [13, с. 22]. Презумпція істинності вироку, незважаючи на можливість її спростування, має доволі високий ступінь вірогідності. Вона може бути спростована лише за наявності передбачених кримінальним процесуальним законом підстав судом вищої інстанції під час перегляду вироку, на стадіях касаційного та виключного провадження.

Презумпція істинності вироку може бути спростована в будь-якій кримінальній справі шляхом встановлення у судовому рішенні, постановленому судом вищої інстанції, недостовірності відображення фактичної сторони діяння або неправильності його юридичної оцінки судом нижчої інстанції [3, с. 139]. При цьому, як наголошує Н.В. Лантух, незаконне або необґрунтоване судові рішення у зв'язку зі спростуванням презумпції істинності вироку повинно бути замінене іншим судовим рішенням [14, с. 19]. Тому з моменту постановлення судом вищої інстанції рішення про скасування вироку суду нижчої інстанції презумпція істинності перестає діяти щодо вироку суду першої або апеляційної інстанції, а починає діяти щодо ухвали суду касаційної або виключної інстанції.

Обов'язок доказування неістинності вироку кримінальним процесуальним законом покладається на осіб, які мають право на касаційне оскарження або внесення касаційного подання (ст. 425 КПК України), та осіб, які мають право ставити питання про перегляд судового рішення в порядку виключного провадження (ст. 459 КПК України). Так, у випадку оскарження вироку в порядку касаційного провадження учасники кримінального процесу, визначені ст. 425 КПК України, мають право викласти в касаційній скарзі або в касаційному поданні свою суб'єктивну, хоч і засновану на доказах, думку про неправильне застосування кримінального закону та істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення, що, відповідно, свідчить про неістинність вироку суду. Крім того, спростовність презумпції істинності вироку суду, на думку М.С. Строговича, означає не лише право сторони, інтересам якої суперечить встановлений судовим вироком або рішенням факт, оспорювати цей факт, але й обов'язок самого суду (або органу досудового розслідування) піддати дослідженню та перевірці презюмований факт, якщо щодо нього за обставинами справи виникає сумнів [15, с. 214].

Здійснюючи аналіз думок науковців, необхідно відзначити, що презумпція істинності вироку не може бути розглянута поза контекстом категорії «об'єктивна істина». Тому завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав,

свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Так, І.Я. Фойницький визнав, що пошук і досягнення істини є основною метою кримінального судочинства, і відзначив, що для будь-якого суду є обов'язковим прагнення до матеріальної та безумовної істини, однак через особливості розгляду суд досягає лише формальної та умовної істини [16, с. 8].

Характеризуючи кримінальний процес у цілому, М.М. Розін наголошував на характері встановлюваної істини. Автор зазначав, що теоретичний принцип матеріальної істини повинен розумітися обмежено. Він вважав, що принцип, яким повинен керуватися суд, є принципом не матеріальної, а юридичної істини (точніше, принципом доведеного обвинувачення).

Спостерігаючи за думками різних науковців із приводу презумпції істинності вироку, П.С. Елькінд відзначала, що доказування – основа всієї процесуальної діяльності, тому мета доказування є і метою кримінального процесу. Однак пізнанням істини не вичерпується, на її думку, весь обсяг цілей кримінального процесу [17, с. 31]. У полеміці про те, чи може бути встановлена судом абсолютна або лише відносна істина, вона виходила з того, що щодо предмета доказування істина повинна бути визнана абсолютною [18, с. 34-35].

Окремі автори стверджують, що сутність процесу досягнення істини під час винесення вироку полягає у своєрідній змагальності. О.Д. Бойков зазначає, що не можна переоцінювати значення змагальності, вважаючи її головним гарантом істини. Суперечка сторін може розкрити істину, а може і знищити її, залежності від того, збігається істина з їх інтересами чи суперечить їм. Прагнення встановити істину захиснику протипоказано, якщо в цьому криється загроза його підзахисному, а державний обвинувач, звільнений від функції нагляду за законністю, напевно чи буде підривати свої позиції в гонитві за істиною. Отже, змагальність є інструментом судового розгляду справи і все залежить від того, в чийх руках вона зосереджена, тобто від суддів, їх волі, ініціативи, активності.

На нашу думку, суду необхідно суворо дотримуватися позиції, згідно з якою докази сторони обвинувачення повинні бути сформовані під час досудового розслідування. У судовому розгляді формування доказової бази відбувається шляхом заяви клопотань про проведення різних процесуальних та інших су-

дових дій та активного дослідження доказів, отриманих за допомогою цих дій. За відсутності ініціативи з боку обвинувачення у наданні доказів, суд має право витребувати та дослідити докази обвинувального характеру лише для перевірки та оцінки за своїм внутрішнім переконанням вже наявних у справі доказів.

Так, суд має право допитувати підсудного, свідка, потерпілого, експерта (ст. 351, 352, 353, 356 КПК України), формулювати перед експертом питання (ст. 356 КПК України), доручити органу, який провадив розслідування, виконати певні слідчі дії (ст. 361 КПК України). Таким чином, вирок встановлюється судом на підставі повного дослідження всіх обставин справи та відображає результати процесуальної діяльності суду зі встановлення об'єктивної істини.

Вирок суду повинен бути істинним, законним, обґрунтованим, вмотивованим. Істинний вирок правильно відображає події і дії, які є предметом судового розгляду, в їх правовому опосередкуванні.

З іншого боку, незаконний вирок завжди необґрунтований. Якщо незаконність вироку – результат процесуальних порушень, то всі встановлені таким способом факти неприпустимі як судові докази. Винесений на таких доказах вирок презюмується і вважається необґрунтованим. Якщо ж допущено порушення матеріального права (неправильна кваліфікація, невідповідність покарання), то фактичні обставини, встановлені у справі, давали підставу для іншого висновку. Даний висновок не випливає з фактичних підстав, тобто є необґрунтованим.

Слово «презумпція» в контексті істинності вироку підкреслює можливість спростувати істинність вироку, але в установленому законом порядку. Правова презумпція тому і є правовою, що сприймає лише правові заперечення.

Відмова законодавця від об'єктивної істини як вихідного постулату кримінального судочинства призводить до того, що презумпція істинності вироку також стає не достатньо «легітимною». Однак з іншого боку, роль цієї презумпції значно зростає, оскільки саме вона сьогодні є своєрідним хранителем духу об'єктивної істини у кримінальному судочинстві.

Презумпція істинності вироку (рішення) виконує функції, що виходять за межі окремих юридичних процесів. Потреба у презумпції істинності вироку полягає у тому, що вона зумовлена функціональними запитами держави, і в частині необхідності забезпечення нормального і налагодженого відправлення правосуддя. Держава бере на себе функцію закінчення судового розгляду справи своїм вироком (рішенням). І в цьому сенсі фраза «вирок встановлює істину» може розумітися не лише як підсумок правильного ретроспективного пізнання обставин кримінальної справи, але й як прояв державної владної волі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. Н.В. Жогина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юридическая литература, 1973. – 735 с.
2. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / [под ред. Н.В. Жогина]. – М. : Юридическая литература, 1966. – 584 с.

3. Гаргат-Українчук О.М. Презумпції у кримінальному процесі України : дис. канд. юрид наук. – 12.00.09. – О., 2010. – 191 с.
4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – Т. 1. – М., 1968.
5. Бажанов М.И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соиск. ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / М.И. Бажанов. – Х., 1967. – 34 с.
6. Алиев Т.Т. Принцип презумпции истинности приговора, вступившего в законную силу / Т.Т. Алиев, В.О. Белоносов, Н.А. Громов // Российский судья. – 2003. – № 7. – С. 18–24.
7. Бабаев В.К. Презумпции в советском праве / В.К. Бабаев – Горький : Горьковская высшая школа МВД СССР, 1974. – 124 с.
8. Петрухин И.Л. Внутреннее убеждение суда и правовые презумпции / И.Л. Петрухин // Советское государство и право. – 1964. – № 3. – С. 63–71.
9. Сычева О.Н. Презумпция истинности приговора в современном уголовном процессе : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / О.Н. Сычева. – Нижний Новгород, 2007. – 31 с.
10. Курылев С.В. Основы теории доказывания в советском правосудии / С.В. Курылев – Минск : Издательство БГУ, 1969. – 203 с.
11. Каминская В.И. Презумпция истинности судебного приговора в советском праве / В.И. Каминская // Советское государство и право. – 1946. – № 7. – С. 35–45.
12. Крымов А.А. Правовые презумпции в уголовном процессе : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.09 / А.А. Крымов. – М., 1999. – 215 с.
13. Либус И.А. Презумпция истинности приговора и право на защиту / И.А. Либус // Советская юстиция. – 1987. – № 11. – С. 22–24.
14. Лантух Н.В. Формы проверки не вступивших в законную силу приговоров : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.В. Лантух. – Санкт-Петербург, 2001. – 198 с.
15. Строгович М.С. Учение о материальной истине в уголовном процессе / М.С. Строгович ; АН СССР, Институт права. – М.-Л. : Издательство Академии наук СССР, 1947. – 275 с.
16. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / под ред. А.В. Смирнова. – Т. 1. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с.
17. Элькин П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П.С. Элькин. – Л., 1976.
18. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькин П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1978. – 303 с.